

Kielce, dn. 12.11.2020 r.

Dr hab. prof. UJK Jerzy Gapys
Instytut Historii UJK w Kielcach
ul. Uniwersytecka 17
25-406 Kielce

Rec: J. Gajewski, *Szachy kobiet w Polsce w latach 1945-1989*, praca doktorska, pod kierunkiem prof. dr hab. Wojciecha Cynarskiego, Rzeszów 2020, ss. 560.

Ćwiczenia fizyczne (sport) w cywilizacji europejskiej od zarania dziejów odgrywały doniosłą rolę. W starożytności były nieodzownym elementem wychowania człowieka, postrzegane były jako ważny element dbałości o zdrowie i sprawność fizyczną. Sport dostarczał też rozrywki oraz łagodził konflikty zbrojne. W wiekach późniejszych ćwiczenia fizyczne związane były z podnoszeniem sprawności fizycznej przydatnej na polach bitewnych. Na przełomie XIX/XX w. sport zaczął odgrywać coraz większą rolę u szerszych rzesz społeczeństwa, by w okresie międzywojennym stać się elementem kultury masowej. Obok ćwiczeń fizycznych dbano też o „gimnastykę” umysłu, stąd też wraz z rozwojem wielkich cywilizacji na świecie, pojawiały się rozmaite gry wymagające „zręczności umysłowej”. Takim „sportem” były szachy, które najpierw rozwijały się przy dworach władców, by potem rozszerzyć się na elity społeczne. Z biegiem czasu stały się one elementem etykiety i życia towarzyskiego. Wprawdzie rywalizacja sportowa graczy we współczesnym rozumieniu to dopiero przełom XIX/XX w., to jednak w wiekach wcześniejszych dochodziło do zmagania między szachistami z różnych państw. Elitarna gra jaką są szachy, nawet w dobie jej popularyzacji była sportem elitarnym, a w środowisku kobiecym w Polsce do 1918 r. była sportem mało popularnym (głównie względy kulturowe i społeczne). Okres międzywojenny przynosi zwrot jakościowy w rozwoju szachów w Polsce, w tym też kobiecych, by w dobie wojny i okupacji odnotować poważny regres. Po 1945 r., na skutek uwarunkowań ustrojowych, sport – w tym szachy, został uwikłany ideologicznie. Uznanie sportu za ważny czynnik zdrowia i rywalizacji międzynarodowej, mimo niedociągnięć organizacyjnych, doprowadziło do jego popularyzacji w społeczeństwie i wychowania kilku pokoleń znakomitych sportowców, również w szachach. Trudno więc się dziwić, że Autor zainteresował się zbadaniem rozwoju szachów kobiecych w Polsce w latach 1945 -1989. Lektura pracy pozwala przypuszczać, że wybór tematu został też podyktowany zapewne osobistymi zainteresowaniami Autora, aby przybliżyć słabo rozpoznaną dotychczas historię szachów kobiecych w Polsce.

Uwagi metodologiczne

Wybór tematu trzeba uznać za prawidłowy, gdyż postawiona teza badawcza nie była dotychczas przedmiotem systematycznych badań, co pozwala stwierdzić, że poczynione ustalenia badawcze mają charakter oryginalnego osiągnięcia naukowego. Poza tym, zagadnienie badawcze wpisuje się w panujące trendy badawcze, w których coraz więcej miejsca zajmuje badanie różnych dziedzin życia społecznego, w tym opis często bardzo wąskich aspektów życia ludzkiego. *Szachy kobiet w Polsce w latach 1945-1989* – tak sformułowany temat z pozoru nie budzi większych kontrowersji, to wydaje się jednak, że wymaga on stosownego doprecyzowania, bowiem postawiony cel we wstępie w pełni go nie objaśnia. Celem pracy było, jak stwierdził Autor: „przedstawienie rozwoju szachów kobiet w Polsce w latach 1945-1989”. Warto jednak dopełnić to stwierdzenie informacją, że przedmiotem badań były szachy jako dyscyplina sportowa, a poza obszarem badawczym pozostawiono szachy jako zjawisko społeczne, przecież obecne w społeczeństwie polskim. Zakres chronologiczny pracy trzeba uznać za dobrany poprawnie, tj. 1945 - początek rządów komunistycznych w Polsce i 1989 - upadek systemu komunistycznego. Z obowiązku badacza, należałoby również dookreślić zakres terytorialny pracy, tym bardziej że rozważania w pracy często wykraczają daleko poza ramy państwa polskiego. Postawione pytania badawcze zdają się dotyczyć istoty zagadnienia, choć dyskusyjny wydaje się postulat zbadania popularności kobiecych szachów (czy w ogóle sportu szachowego) na podstawie uczestnictwa w zawodach/turniejach szachowych?

Odnosząc się do aparatu pojęciowego używanego w rozprawie, trzeba docenić podaną przez Autora, krótką i zwięzłą definicję szachów. Szkoda, że autor nie pokusił się o definicję szachów jako dyscypliny sportowej, nie podał też w skrócie zasad i form współzawodnictwa w sporcie szachowym, na pewno to ułatwiłoby odbiór treści zwartych w rozprawie. Ponadto Autor używa bogatej terminologii szachowej, której nie objaśnił. A jest to terminologia specjalistyczna, dostępna i w pełni zrozumiała przede wszystkim dla pasjonatów sportu szachowego. W pracach naukowych, a takim jest rozprawa doktorska, autor niejako jest zobowiązany do wyjaśnienia pojęć używanych w opracowaniu.

Stan badań został zaprezentowany wg czytelnego schematu od badań obcojęzycznych do polskich opracowań, od publikacji ogólnych do szczegółowych: od ogólnej historii szachów, historii klubów i stowarzyszeń, poprzez biografie a skończywszy na pracach popularnonaukowych czy wspomnieniach. Na uwagę zasługuje wskazanie osobnego katalogu prac doktorskich i habilitacyjnych poświęconych szachom w Polsce w różnych epokach. Wydaje się, że wskazana literatura przedmiotu odzwierciedla aktualną wiedzę w tym obszarze

badania. Baza źródłowa pracy jest zróżnicowana: od archiwaliów, poprzez ówczesne periodyki, a skończywszy na źródłach wywołanych. Autor skorzystał zarówno z archiwów centralnych, jak i regionalnych. Co warte podkreślenia w pracy wykorzystano również archiwa prywatne osób związanych ze sportem szachowym. Kwerendę przeprowadzono w archiwach w różnych regionach Polski (m.in. Piotrków Trybunalski, Bydgoszcz, Gorzów Wielkopolski, Poznań, Łódź, Olsztyn, Rzeszów, Szczecin, Toruń, Włocławek), ta stratyfikacja (dobrana próba) wydaje się być reprezentatywna dla tak zakrojonych badań. Wertując treść rozprawy, nie trudno zauważyć, że Autor, zwłaszcza w rozdziałach merytorycznych, w dużej mierze oparł się na periodykach, wspomnieniach, relacjach, obecne są też źródła archiwalne. Szczególnie w takim układzie, obowiązkiem Autora jest dokonanie krytyki źródeł, ich wiarygodności i wartości poznawczej, a tym samym wskazanie przydatności w badaniach.

Praca ma układ problemowy, który jest adekwatny do przekazywanych treści. Składa się z 5 rozdziałów, wstępu, zakończenia, Aneksu, wykazu bibliograficznego, indeksu osobowego i geograficznego. Rozdział I ma charakter wstępu, który z założenia wprowadza do rozdziałów merytorycznych, ale jest de facto szeroką panoramą historii szachów w ogóle, a przede wszystkim w Polsce do 1945 (głównie I połowa XX w.). Rozdział II wyjaśnia uwarunkowania rozwoju sportu szachowego w dobie PRL. Kolejne rozdziały to rozważania merytoryczne, czyli realizacja postulatu badawczego. W trzecim rozdziale zawarto treści dotyczące szkolenia zawodników/zawodniczek i rywalizacji krajowej, w czwartym zaprezentowano udział szachistek w rozgrywkach na szczeblu międzynarodowym. Ostatni rozdział to zaprezentowanie 10 sylwetek polskich szachistek, które odnotowały największe sukcesy zarówno w kraju, jak i poza jego granicami. Zakończenie, tj. podsumowanie badań, jest w zasadzie streszczeniem rozprawy. Trochę niezrozumiałe jest usytuowanie w Aneksie wykazu skrótów.

Istotą badań naukowych jest odkrywanie i eksploracja nowych obszarów badawczych. Szczególnie trudne zadanie stoi przed badaczami, którzy inicjują, względnie eksplorują tematy słabiej przebadane. Istnieje pokusa by jak najszerzej potraktować podejmowane zagadnienie, opisując niekiedy zbyt szczegółowo treści jedynie nawiązujące do badanego tematu. Przed takim dylematem stanął p. J. Gajewski i tego się nie ustrzegł. Ma to odzwierciedlenie w strukturze pracy, nazbyt jest rozbudowany rozdział wstępny (uzasadnienie przerostu I rozdziału zawarte we wstępie i zakończeniu, nie opiera się na przesłankach ściśle naukowych/merytorycznych) oraz co najmniej w kilku miejscach wydzielono podrozdziały niekiedy liczące 1-2 strony – co gorsza nie wskazano przyczyn takiego stanu rzeczy. Dla przykładu wskażę takie miejsca. Podrozdział 1.2.4 (Szachy w obozach jenieckich) wprowadzie

jest objętościowo większy (4 s.), to oparty został na 1 relacji obszernie cytowanej (większość tej części to cytaty). Niezmiernie krótki jest podrozdział 2.2.2. (Polska powojenna kompozycja szachowa) - liczy tylko 2 strony. Jeszcze skromniejsze objętościowo są podrozdziały 2.2.6 (Pierwsze mistrzostwa Polski kobiet) - 1,5 strony podrozdział 2.2.7 (Likwidacja kontaktów międzynarodowych (s. 1,5)). Darmo w pracy szukać kryterium wydzielenia tak krótkich części. Język pracy jest poprawny¹, narracja jest prowadzona poprawnie, choć dominuje nazbyt rozbudowana maniera wtrącania w tekst rozważań obszernych treści opisujących sylwetki szachistów i szachistek. Taki zabieg zaburza płynność wykładu. Mimo nagromadzenia faktografii, Autor zbyt rzadko decyduje się na głębszą analizę i wnioski uogólniające. Rozdziały na ogół nie kończą się konkluzją generalną. Strona techniczna pracy jest poprawna.

Uwagi szczegółowe

Rozdział I.

Historia gry królewskiej. Nieco kontrowersji budzi tytuł podrozdziału 1.1. *Geneza szachów do 1939 r.*, w którym zamieszczono historię szachów na świecie i w Polsce do 1939 r. Niełatwo jest dopatrzeć się np. w opisie powstania gry szachowej czy pojawieniu się jej w Polsce—genezy sportu szachowego po 1945 r. Tutaj mamy do czynienia raczej z zarysem (dość szczegółowym) historii szachów. Genezą, czyli źródłem z którego wyrastał polski sport szachowy po 1945 to przełom XIX/XX w. i lata II RP (zasady rywalizacji, turnieje, kluby, organizacje, stowarzyszenia, związki szachowe). Więc zasadne było wskazanie przez Autora tego okresu jako genezy. Natomiast niekonieczny wydaje się tak drobiazgowy opis historii szachów we wspomnianym okresie (tak jak we wcześniejszych okresach), wystraszające jest jedynie zarysowanie określonych trendów, kierunków rozwoju sportu szachowego w tym czasie, które choćby potem wpłynęły na kształt badanej dyscypliny sportu po 1945 r. A tak, otrzymaliśmy dość obszerny zarys historii szachów w Polsce (częściowo w świecie), wręcz osobną pracę. Autor podjął ogromny trud (badania podstawowe dla I połowy XX w.), który warto, przy ewentualnym druku pracy, spożytkować w ten sposób, by wydać samodzielny zarys historii sportu szachowego w Polsce do 1945 r. (po uprzednim jego uporządkowaniu). A w publikacji doktoratu zawrzeć, jak to przyjęte jest w rozdziale wstępnym, najważniejsze kwestie.

Trochę niepokoi fakt, że pisząc pracę o kobiecych szachach szersza wzmianka o tym sporcie pojawia się dopiero w dwudziestoleciu międzywojennym, bez wcześniejszych prób

---

¹ Zdarzają się potknięcia językowe, ale Recenzent ich nie wykazał, Autor bez trudu przy kolejnym czytaniu je wychwyci.

wyjaśnienia dlaczego kobiety zaczęły później zajmować się tą dyscypliną, też bez podania liczebności kobiet w klubach i związkach, itd. Zresztą niemała część rozważań na temat szachów w I poł. XX w. nie ma systematycznego charakteru, momentami odnosi się wrażenie, że Autor nie do końca zapanował nad ogromem materiału. Na plan pierwszy wysuwają się opisy sylwetek zawodników (niekiedy zawodniczek) i turniejów, zbyt chaotycznie zaprezentowano rozwój organizacyjny klubów, związków i innych instytucji związanych z szachami, a przede wszystkim zbyt zdawkowo wykazano ich wpływ na rozwój szachów. Przedstawienie struktury, nie jest jeszcze jego wykazaniem. Jedynie niejako przy okazji dowiadujemy się nieco o liczebności środowiska szachowego w Polsce tej doby. Generalnie rozdział napisany w konwencji – opisywanie wybitnych szachistów, opis turniejów, organizacji – bez głębszej analizy zjawisk zachodzących w grze szachowej, trendów czy rysujących się prawidłowości z nagromadzonej faktografii.

Warto zastanowić się, czy używanie sformułowania „hitlerowski” na agresję i okupację niemiecką jest poprawne: s. 171-172,179, s. 184 – pojawia się określenie agresja hitlerowska, władza hitlerowska, okupacja hitlerowska – ówczesnie istniała Rzesza Niemiecka, więc bardziej poprawna forma to: agresja władza i okupacja niemiecka.

Rozdział II.

Podstawy organizacyjne szachów w Polsce po II wojnie światowej na tle uwarunkowań rozwoju sportu – sam tytuł rozdziału jest dyskusyjny, jakby sugerował, że będzie mowa tylko o kilku latach powojennych, tymczasem treść dotyczy całego badanego okresu. Zastanawia też szerokie potraktowanie (16 s.) uwarunkowań zewnętrznych (2.1.1), a marginalnie czynników wewnętrznych determinujących rozwój PZS? (2.1.2) Wśród nich wymieniono wypaczenia w ruchu sportowym, a przede wszystkim nadmierną biurokratyzację, Czy tylko ten czynnik wpływał na zakres działania PZS? Słusznie pokazano model tymczasowy kultury fizycznej z lat 1945-1948, a w następnych dziesięcioleciach kształtowanie i utrwalanie modelu sportu na wzór radziecki. Autor skupił się na opisie (w mniejszym stopniu na analizie) prawodawstwa w tym zakresie, modeli i planów, jednak nie ma w tych rozważaniach spójności, jakiejś myśli przewodniej. Wobec braku szerszej konkluzji ogólnej, nie do końca wiemy, czy w latach 1945-1989 istniały sprzyjające warunki do rozwoju sportu szachowego w Polsce i jak one się zmieniały? Z treści rozprawy można domniemywać, że dopiero w latach 1970 warunki stały się bardziej przychylne, a w momentach przełomowych dla kraju, a więc w 1956,1968, 1970, 1976, 1980-1981 r. były najkorzystniejsze. Tej ostatniej tezy jednak nie podparto wystarczającą faktografią.

W kolejnych podrozdziałach, warto zastanowić się nad kolejnością narracji czy samym jej sposobem. Na przykład przy prezentacji struktury i roli Związków Szachowych, zamiast rozpoczynać od razu od opisu turniejów, sylwetek, bardziej poprawnie jest najpierw zarysować struktury organizacyjne Związków Szachowych, bo to one były podmiotem bezpośrednio nadzorującym i organizującym szachy w Polsce. W tym podrozdziale brakło pomysłu na systematyczny wykład, podejmowane wątki mieszają się ze sobą, dominuje opis turniejów i sylwetek. Czy mechaniczne prezentowanie turniejów już jest ukazaniem rozwoju i wpływu związków na szachy? Działalność klubów szachowych to też de facto opis turniejów. Podobnie i w części poświęconej GKKF, rolę instytucji pokazano przez pryzmat turniejów i prezentacji życiorysów sportowców. Ponadto uczyniono to chronologicznie, stąd odnosi się wrażenie chaosu, bowiem nie pogrupowano treści wg kategorii, dlatego raz po raz to mamy opis turniejów krajowych, zagranicznych, zjazdów, i na powrót turniejów, itd. W całym rozdziale jest dużo cytatów (zresztą jak i w pozostałych rozdziałach), które bez stosownego wprowadzenia lub komentarza (nierzadko cytaty zastępują dowodzenie podejmowanego zagadnienia), nie spełniają swej funkcji poznawczej. Przy opisie instalowania się władzy komunistycznej w Polsce korzystano głównie z literatury dotyczącej tematyki sportowej. Warto sięgnąć po publikacje bezpośrednio dotyczące się budowy systemu komunistycznego w Polsce. Recenzent wychwycił też niektóre sformułowania, nad którymi trudno przejść obojętnie:

s. 188 – „istotną zmianą była zdecydowanie większa ingerencja państwa [komunistycznego] z jeszcze wyraźniej określoną ideologią niż w II RP? – co to znaczy?

s. 189 – 200 - „W tym miejscu należy wspomnieć, że PPR propagowała, na wzór przemian zachodzących w Rosji, koncepcje dyktatury proletariatu. – Rosja przestała istnieć na początku lat 1920-tych.

s. 194 – „Niestety tylko do 1948 r. stosowane były w polskiej kulturze fizycznej rozwiązania wypracowane w okresie międzywojennym” – dlaczego niestety? Czy to był jakiś ideał? W rozdziale I wykazano sporo niedociągnięć w tym względzie.

s. 195 – Wydarzenia z Poznania 1956 r. związane ze zrywem powstańczym wpłynęły krytycznie”. Czyżby zryw powstańczy w 1956? W jaki sposób krytycznie wpłynęły?

s. 198 – Wydaje się, że jeden przykład (Tarnobrzeg) na aktywność środowiska szachowego w terenie zaraz po wojnie nie jest reprezentatywny dla całego kraju.

s. 204. Skoro wcześniej wskazywano, że nowa władza w okresie powojennym (1945-1948) nie tworzyła sprzyjających warunków, to dlaczego na stronie 204 – mówi się o szybkiej odnowie związków szachowych. Fenomen ten wymaga wyjaśnienia.

Rozdział III.

Szkolenie i wyniki rywalizacji sportowej polskich szachistek na poziomie krajowym. W rozdziale tym zawarto już rezultaty badań podstawowych. Rozważania zostały oparte na rzetelnej podstawie źródłowej i zawierają bogatą faktografię. Jednak niektóre części rozważań budzą wątpliwości, np. rozważania na temat szkolenia polskich szachistek. Zaprezentowanie szkolenia na przykładzie 1 szachistki (czy nawet kilku) na bazie wspomnień (kilka stron cytatów) – jest daleko niewystarczające i mało analityczne. Brak jest opisu struktur i kadr szkoleniowych, a skupiono się na odizolowanych przykładach. Ponadto zdziwienie budzi fakt, że na s. 289, podano, że dopiero w 1979 r. stworzono system szkolenia w polskim sporcie szachowym (s. 280). Ta informacja w innym kontekście sytuuje te pojedyncze przykłady z początku podrozdziału. Wskazanie na powstanie w 1979 systemu szkolenia i podjęcie próby jego opisu, zakończyło się bardziej prezentacją programu, niż analizą systemu szkoleniowego. W podrozdziale poświęconym zasadom szkolenia szachistek – podano teorię bez odniesienia się do bezpośrednio szkolenia szachistek. Dostajemy ogólne zasady/teorię szkolenia, bez wskazania czy przełożenia na praktykę szkolenia kobiet. Podrozdział 3.2. to dość szczegółowy chronologiczny opis rywalizacji kobiet. Podano na wstępie liczbę turniejów, następnie opisano krótko przebieg i podano wyniki zbiorcze w tabelach, poddając je analizie. Opisy zasadne narracyjnie, choć niekiedy przeradzają się w emocjonującą relację sportową. Autor nie podał merytorycznych przesłanek, które uzasadniały by bardzo obszerny opis ostatnich mistrzostw Polski w marcu 1989 r., w tym kilkustronicowy opis sylwetek zawodniczek. W części dotyczącej półfinałów mistrzostw Polski kobiet po bardzo dobrym wprowadzeniu, otrzymujemy zestawienie na poły statystyczne, na poły relację sportową, nadmierna ilość faktografii sprawia, że cierpi na tym analiza.

Rozdział IV.

Uczestnictwo polskich szachistek w rozgrywkach na szczeblu międzynarodowym. Rozdział bogaty faktograficznie i źródłowy. Tak jak poprzedni napisany chronologicznie z opisem poszczególnych zawodów, w których brały udział polskie szachistki. Nieco zastanawia dlaczego w podrozdziale 4.1, tytuł który sugeruje że będzie omawiany szereg turniejów organizowanych w Polsce o randze międzynarodowej, omówiono zaś tylko jeden, ten najbardziej znany czy raczej systematycznie organizowany. Jeśli Autor dokonał takiego wyboru, warto by jednak na początku choć wymienić jakie inne turnieje o tej randze odbywały się na terenie Polski, co dałoby szerszy kontekst dla opisanego turnieju. Trudno też zrozumieć, dlaczego w podrozdziale 4.2 (Mistrzostwa Świata i Europy) zamieszczono treści dotyczące udziału kobiet w tego typu zawodach do 1945 r.? Ten rys bardziej przystaje do treści zawartych

w rozdziale I, gdzie mowa o historii sportu szachowego w Polsce. Ponadto, narracja w omawianym podrozdziale jest tak poprowadzona, że nie ma wyraźnego przejścia od zarysu do właściwych rozważań, czyli udziału kobiet w mistrzostwach po 1945 r. Nie wyjaśniono ani we wstępie ani już w rozdziale, dlaczego lata 1956-1991 zostały potraktowane zdawkowo – jedna niepełna strona tekstu. Prezentacja udziału Polek w olimpiadach szachowych (4.3) jest opisem bogatym faktograficznie, zawiera ogromny ładunek poznawczy i posiada solidną podbudowę źródłową. Szkoda, że Autor dysponując takim potencjałem w niewielkim wymiarze dokonuje głębszej analizy zjawiska, nie kreśli trendów na podstawie przytoczonej faktografii, rzadko pojawiają się też wnioski czy szersze uogólnienia.

Rozdział V.

Ostatni rozdział to zaprezentowanie sylwetek (biogramów?) wybranych polskich szachistek. Za kryterium posłużyły wybitne osiągnięcia tak na arenie krajowej, jak i międzynarodowej.

W opisie słusznie przyjęto pewien schemat. Najpierw podano ogólne dane biograficzne, sukcesy sportowe, niekiedy też opis rozmaitych okoliczności związanych z karierą sportową. Postaci ożywiają nierzadko barwne cytaty zaczerpnięte z prasy, relacji, wspomnień oraz ilustracje.

Wobec obojętności pracy i ogromu faktografii zawartej w rozprawie dziwi zbyt skromne zakończenie. Jest ono w zasadzie bardziej streszczeniem pracy, w mniejszym zaś stopniu podsumowaniem wyników badań, odpowiedzią na postawione pytania badawcze. Ponadto Autor w zakończeniu czyni zarzut ówczesnym realiom, że turnieje dla kobiet zorganizowano dopiero 76 lat później niż dla mężczyzn. Szkoda, że w zakończeniu, ale przede wszystkim w rozdziale drugim lub trzecim, nie odniósł się do przyczyn. Emancypacja kobiet to przełom XIX/XX w., czyli powolne uzyskiwanie rozmaitych praw przez kobiety, sport nie był tutaj wyjątkiem.

Podsumowanie

Podsumowując treść recenzji i zwarte w niej uwagi oraz opinie na temat rozprawy, należy stwierdzić, że wykazane mankamenty nie rzutują na ostateczną ocenę pracy. Ich wskazanie ma na celu doskonalenie warsztatu doktoranta oraz wyeliminowanie pojawiających się nieścisłości, co przy ewentualnym druku pracy jest konieczne do skorygowania. Rozprawa Pana Jacka Gajewskiego jest oryginalnym i twórczym wkładem w rozwój badań nad dziejami sportu szachowego w Polsce w latach 1945-1989. Praca jest oparta na szerokiej bazie źródłowej i literaturze przedmiotu. Autor wykazał się znajomością podejmowanej problematyki, tak pod kątem znajomości uwarunkowań politycznych i społecznych rozwoju sportu szachowego,

terminologii i zasad gry szachowej, jak też po kątem interpretacji materiału badawczego, właściwe badanemu zagadnieniu. Sposób prezentacji wyników badań, czyli opis i w jakiejś mierze też i analiza oraz synteza (choć nie zawsze zadowalająca) wskazuje na świadome uczestnictwo w dyskursie naukowym. W związku z powyższym stwierdzam, że recenzowana praca doktorska odpowiada formalnym, merytorycznym i metodologicznym wymogom stawianym przed dysertacjami doktorskimi zawartymi w art. 13 ustawy „*O stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki*” z 14 III 2003 r. (tekst jednolity: Dz. U. 2016, poz. 882 z późniejszymi zmianami).

Wnoszę o dopuszczenie mgr. Jacka Gajewskiego do kolejnych etapów przewodu doktorskiego.

Mery Gępcy^s